

3059, 3125

VÄSTMANLAND

Ljusnarsberg

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Andersson-Vester, Fredrik, 1931

3059 Svar på ULMA:s frågelista 27 Åkerns
beredning

59 bl.4:o

3125 Tillägg till ovanst.

7 " "
2 " " teckn.

3059, 3125

K03D

Bil

Frågelista 27:

1.

Åkerns beredning.

Västmanland

Ljusnarsberg.

Besvarad för Ljusnarsberg av Fredrik
Andersson - Vester. Rällsä. (Några uppgifter från

1. Jordbruksredskap

en annan
infödd Ljus-
narsbergsbo,
se brev från
F. Andersson Vester av
den 24/2 1931.

Alla sådana redskap och verktyg
som använts vid jordens bear-
betning kallas åkerredskap eller
jordbruksredskap!

(E.H.T.)

Handredskap av olika slag som
använts vid jordbruksarbete:

åkerredskap
jordbruksredskap
åkerbruksred-
skap

Da man vändplöjde. så hade man
med sig på åkern en gammal yxa.
en åkerhacka. och järnspejt. så man
kunde hugga av spisar i åkern. och järnspejt
ställa plogen rätt o.s.v. Samt törvkniv

rättyksa
yksa

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSNARSBERG

VSTM. Frgl. 2 7

Landsmålsarkivet Uppsala 3059

Bil

hacka upp ikring större stenar:

haka op

Klubbor, användes sällan. Man brukade sönder butar och torv med åker-

klubbor
but, torv

hacka härkornä Hackor av olika slag:

härka; pl. best. f
härkuuna

flåhacka för mossodling. fig 2. och

flåhåka

djuphacka för stenjord. körp fig 3)

djuphåka v.

för dikning. att körpa: o.s.v.

körp; körpa

Krattor. av järn med träskäp

krata

smarlike fig 5. att kratta gårdspla-

jernhåker med
trå och
skäp kallades i
Sjäm för:

nen med. åkerhärkorna liknar

åkerhåka

även fig 5. de voro av trä. med

järnpinnar. Dyrghärka var större

dyrghärka =
trågröp

med längre pinnar. Dyrgröp av

järn med träskäp. ent fig 7: III.

kallade 3-klogröp. å 4-klogröp.

tråtrågröp

samt spadar ent fig 8: I. 8: II. för

trå (m) v

åkerdikning. och skövler ent. fig 8: III.

skövlar v

för diverse användamål:

skövlar

F. Andersson-Vester. 1931. Ljusnarsberg
Landsmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 2 7

Bil

Krattor och hackliknande red.

3.
kräta, = urv

skap: En kratta var gjord av järnplåt, med järnspinnar och träskäft. Den begagnades bl.a. när man krattade sandgångarna

krig till gamla jord-pukerörstap (M.F.)

En kaka, ä en kara, vars tvärstycke var av plåt eller trä, hade inga spinnar. De användes bl.a.

räka, kända käravkän glöna

att skapa ren golven i stall och fähus: En luta hade kort tvärstycke av järn, men inga spinnar. Samt kort skäft. Den användes vid lastning av smästen eller krossad maten. När de

luta

på rögfalla gryfsa med falkö-fäl gen då hade man en fall-gryfsa som mest liknade fög

rögfäl
fäl rög
kräfsa
må, dom skulda
rögfa me, rögfa
pöt fäl
gryfsa me, rög
gryfsing

6: IV.

Grepar: grepa, använ

F. Andersson-Vester. 1931. LUSNARSBERG
Landsmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Fgl. 2 7

Äls sonda, sten och knöstar
kräsa sten
=> båg & lög; gruv- & lög (mindre borslägga
och gruvlägga där såh samma

Bit des vid lastning och spridning av grep
gödsel. dyngor. Skilnaden mellan dynga
spade och skovel är som fig 8. ut- dynggrep; spåa
visar. En skuffel är ^{av} plåt med ^{ösa ma grep}
uppstående bräddar. Benämningar på ^{ösa är ma grep}
sköveler. En skoskövel, en sno- (t. ex. en kalle)
skövel, en stybbes-skövel. för stybb- ^{sköval}
ning av mitor o. s. v. Skoningen ^{sköval}
kallades skövelsko, spadsko! ^{snösköval}
Täckdiksspadar o. s. v. ^{stybbesköval}

Spett och andra verktyg för sten- ^{järspit =}
brytning: Järnspe. Järnstang. = ^{järstör}
ruca. lunna. vännhaka. ^{lunna (= egröv}
prätt, att använda spett; Spetta. ^{björkstör}
Släggor: Släggur, knoster, Knossa, ^{bröt; bröt}
att använda släggen att knossa, knos ^{skul, en pala}
tra o. s. v. Släggor för brytning ^{i under ma}
av sten: borrsläggor! Gruvsläggor. ^{na i tag sp}
^{stener;}
^{speta; kläga}
^{knoster =}
^{stenjör}
^{järknoster}

skaklar
att göra
på

Bil Stendrogar: stensläa, ä sten-
 källa. Kärredskap ä dragordning-
 ar: Skakler, skak, kärredskakler
 för tvärbet, lik fig 9:1. Namn på
 dess delar. a. skaklamä, & skakelsläa, Ma
 d skakelhänken, eller kroken, samt
 svängeln fig 9:2. beslaget på mitten
 kärredskrok. Draglinor och span-
 linor, av läder, hampa eller lin,
 som förbinda selens vid svänglarna.
 Skaklar gjordes av björk!
 Svänglarna kallades även parslän,
 eller enbetslä. Skakelhänken kal-
 lades även skakelvidja, -denne fast-
 sattes på en krok i kärred. Härva
 Dragordningen till en enbetsvagn
 kallas gaffeln. De brukar
 nog ha märka- hänken på svängeln höyk

5.
 stendlepa
 skakler
 skaklamä
 (skakel)
 Ma
 skakelslä
 skakelhök
 sväng =
 = väg
 kärredskrok
 enbetsväg
 draglina
 parväg

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
 F. Andersson-Vester, 1931. LJUSTNARSBERG
 VSTM, Frgl. 2 7

härnäst kommer: "det var, insgar
på dem, så att kartorna var tilliga,
när man börde med dem"

skakelträd ~ höga

Bit och krosk på redskapet - eller möj-
ligen tvärtom. Namn på smidet: Skakelsmide,
Skakelsmide, plogsmide, karusmide,
selsmide, m. m. Namn på hela
dragansordningen: redä. [Samma till
neutrala] plogredä. Tvebetskak-
lar, eller par skacklar, samt Tre-
betskaklar. plogskäkt, par-
skäkt. Carstängen kallades
även stock. Den lilla träbit
som användes när man satte fast
skacklarna vid en släde, kallades
Skakelträd - var detta av järn
då heter det Skakelkepa. De
pinnar som användes när man satte
fast skacklarna vid selem
heter selpinnar, skacklar
lik sig icke har vi ej sett här!

skakelmide

påskacklar

påstög

skakelträd
skakelkepa

selpina

Bit Krok; harkrok. Bladdkrok.
vändplogkrok. dragkrok. enbets-
krok. tvärbetskrok.

Finnplog. fig 17. gaffelplog. är ej finplog
lik figuren. det är endast bakbe-
nen, som är lik vår modell.

Namn på dess delar. a) plogryggen, plogryggen
plogbena. plogbilarna. handta- plogben
get. b) vändjärnet. åsen. Jär- plogbil
dern. styret. och framjärnet. vändtag
åsen

Finnplogen som hitförs av finnar
har bl. a. använts att plöja med
potatis. kåg och gödsel. Sitt kora
med den kallades att finnploja!

Plog fig 13. 14. 15. 16. 18. 19. och fig
20. 22 23. har jag ej sett här!

Men fig 21. 24. liknar de vänd
plogar som använts här!

modell på finnplugg
modell på vändplog

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
VSTM. Frgl. 2 7

vänplög
mylplog
potatislän

vät för

myla
fjok; rest
bil

embetsplög
tråbetsplög
tråplög
var vänplög

erik-hans-
erik-plögar

örrums-
plög
vå gräma-
plögar

Bil Det har endast funnits tre slags
plogar här. nämligen Vändplogen.
fjennplogen och Mylplogen. Mylplo-
gen användes bl. a. när man myl-
lade j**ölbärs**landa. och körde upp
vät för (diken) på den nysädda
träsbäckern. Plogen kunde dragas
av en person. när de mylla potatis.
Plogarna varo av trä. utom fjöten.
risten. i billarna! fig 20. å fig
21! äro ett slags vändplogar!
Andra namn på plogtyper:
embetsplog. tråbetsplog. träplog.
Plogarna gjordes för det mesta
på trakten! helt, och hade
namn efter tillverkaren, Erik
Hans-plogar. o.s.v. Överhunds-
plog. är av ett nyare datum!

mylplog = änder (starka) vät för i b. spinn (plog) (vänder i b. spinn)

[våpö]

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTARBERG
VSTM. Frgl. 2 7

9.
norrhäms-
plogar

Bit - likaså Norra Hammars-
plogar Det torde vara omkring
45 år sedan dessa båda slags järn-
plogar kommo i bruk här! Där
föret hade man vändplogar av
trä (Erik Hans-plogar) och nå-
gra år senare kom det en plog-
makare från Värmland som gjorde
vändplogar av trä. som nästan lik-
nade en Norra Hammars-plog. De
voro s. k. "vensterplogar." Och
torde även ha kallats Värmlands-
plogar. Plogens delar kallades
Skalmorru med handtagen. av
trä - likaså dragåsen och sulan
av trä, men sulan var plåt-
skodd på under sidan. Vändfjoten,
kisten, och bilen. - Samt drag-

vänsterplog
(hade fjöten
på vändst
sida)

skåke trer
hän tåg
dragås
sulan
p rättskodd
vändfjoten
kisten; biln

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
F. Andersson-Vester. 1931. LUSNARSBERG
VSTM. Frgl. 2 7

dragkrök

Bid kroken varo av järn eller stål,

Min meddelare tillfogar att fig 24.

Liknar den Norra Slammarsplog som han brukat använda, och att fig 21.

nästän är lik en äldre sorts plog som kallats "Brik Hans-plogen".

Plogen bestod av överredet och ^{överreda} underredet. ^{underreda} Överredet bestod vidare

av "Styret" med handtaget. Underredet bestod av plogåsen.

lån - detta allt av trä, - ^{plogåsen} ^{plogskruva} men lånet var påtskodd på undersidan.

Vändhjulet, plogbilen och ^{vänfjöl} kisten samt det lilla ställhjulet och drag

kroken som satt i framändan ^{stäljult} ^{dragkrök} på plogåsen, var allt av järn.

Ställinrättningen utgjordes av ^{stälinrättny} kitar i plogåsens bakände ^{gyl}

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
VSTM. Frel. 2 7

2 bak^{en}
2 fram^{en}

Bil och hjulet idess fram^{en}ande. Med
dessa anordningar kunde plojen
ställas efter behag. ett kora
med den. kallades att vännploja,
ett vila e st^{ön}n under arbe-
tet. kallades att ta "fem minuter"
- eller att pusta ut:

10 ta^{en} sag^{en} far^{en}
minuter
pusta ut
vila e st^{ön}n

Plog. fig 20. vad delarna kallades!

- a) handtag. b) styr^ä. c & d) styra
- delar av styret. a) ställnyckeln. ställnyckeln
- e) plogåsen. f) stället. g) drag- stål
- knoken. h) ristern. i) bilen dragknoken
- som är fastsatt vid sulan. ristern
- k) plogfjät^{er}. Denna plog bilen

styra
ställnyckeln
stål
dragknoken
ristern
bilen
sulna

är nästan lik "Erik Hans-plogen."
som använts här! Så vitt jag
vet finns ej mer än ett hand-
tag på de gamla träplogarna

plogfjät^{er}
= det finnes
endast ett hand-
tag.

F. Andersson-Vester. 1931. Ljusnarsberg
Landsmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 2 7

Bil När man t. ex. plöjde med sig 21. då höll man med högra handen uti styret vid bokstare a) och den venstra handen vid

högra a
venstra hån-
taga

b) a. s. v. Fig 24. Överumplog

Man på dess delar: a. b) högra och venstra handtaget, c. c) skal-

morna. d. d) hålljärna. e)

höljen

plögåsen. g) ristlin. h) stället.

plögåsen

i) dragkroken. j) plögbiln. k)

ristlin
dragkrokan

vännplögspjöt. samt ~~m. b. t.~~)

plögbiln

plögsöla. som var av järn:

vännplögspjöt
plögspjöt

Uttryck för reparation av

rusta plög-

plögar: att rusta öfver plögen.

anå så dtm
är en tv te re

vassa eller "lägga på" ristlin, eller

iska tēda pōja
vassa ristlin

bilens. Transport av plögar:

tē a mā fek
en plōpa n

Man brukade lägga plögar

ibōtan, så an

na i en kärva. eller på en

vā vās
vala på
ristlin, när

an va for kōt rēn

F. Andersson-Vester. 1931. Ljusnarsberg
Landsmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 2 7

13. Kläpa
järä; Kläpa
åker

klad
pinblad
kräpta pinnar

pa tvära
meana
kläden
stenar

prätklad

Bil släpa. när man for till
åker.
Sladd. - eller sladdar voro till-
verkade på olika sätt - t. ex.
av klövna gran. eller tallklum-
par. samt plank. eller tjöcka
brän. och även som fig 25. I
25. D. 25. III, utvisat. Man tog
även gamla utslitna släpmedar
och spikade brän eller plankbitar
på tvära under meana. blev
sladdin för lätt. då fick man åka
eller lägga på stenar
Sladdar som voro gjorda av klum-
par voro hopsatta med fästpin-
nar. (klumpsladd) Plank-
sladdar kallades de som voro gjor-
da av plank o. s. v. Att kora

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
Landsmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Fol. 27

Bil med sladd. (Sladda)

14. sladda

häv

Härv fig 26-30.) Namn på härv
härv i allmänhet: Fig 27. och
fig 29. kallades rakpinnshärv.

räkpinshärv

Fig 27. kallades även ledhärv.

Fig 30. I. och 30. II. kallades
härv för både klöshärv och
gäsfotshärv. Det är omkr 50
år sedan dessa härv kom i
bruk. Säges min meddelare.

klöshärv

gäsfotshärv

härv

Den äldsta äkerhärv jag känner till
var en 4-ryggig rakpinnshärv.

fyrekanthärv

Ryggarna var av trä. med 4 eller
5 järnpinnar i varje rygg. Dragkro-
ken satt i ett hörn. Störlåken

fyrekanthärv

var ungefär 2 alm på längden, och
lika bred, På rågfällen användes
nog både krattor och kläppar!

Bil ^{15.} Bengjarda ledhavar som l^e härv
likna fig 27 med Träram orle tr^e ram
j^arnpiⁿmar Delarna förenades
på så sätt, att man slog in små
märklar i ramarna på båda delar- m^ala
na Sedan Träddes en st^aelig järn- j^arn-
tenn genom alla märklorna.

Denna harv begagnades sedan
man först sladdat åkern - att
riva sönder fårorna med. f^oruna

L^osa harvkrakar fanns även.

Kl^osharvarna fig 30. an-
v^andes då man myllade med myla n^er
säd och gödsel: Chamr på hela
Tr^aramen; h^arvst^om^en!

Sonliga harvar hade krokiga
harvtag som stod rätt bak-
åt, (Styret) Ramen. Liknade r^amen

16.
snöpräg

Bit en snöfog, och köides
med den smala ändan före.

Det var en slags gäsfotkarr:

Fjäderkarrven var av nyare fjäderkarr

datum. den är känd här

sedan 40 år tillbaka. I stället

för pinnar var det spiralformiga

ga fjädrar - cirka 2 tum breda. fjädrar

Karrkamen var nära dubbelt så

bred i bakändan. som i framän-

dan. I bakändan var ett hand-

tag. och ställverk. Dessa karr

som var bra. användes även när

man myllade ned säd!

Lös karvkrok av trä. använd-

des ej här. De hade ~~en~~ bl. a.

en lös krok av järn. som

sattes i skakelvidjan. och i

Bil märkla eller kroken på 17 mäla
 redskapet. åkerhärver lika åkerhäv
 fig 29 kallades rakpinnhärver. rakpindhäv
 om pinnarna voro krokiga. då
 hetta de krokpinnhärver. att krokpindhäv
 köra med härve. kallades att härva
 härva. åkervältar lik åkervältar
 fig 31. 32. både med. och utan
 sittstol. har länge funnits sets
 här! Delarna på en åkervält vältarklump
 lik fig 32 kallades 1) vältklum-
 pen. Som var gjord av en grov
 tall 2) vältmålarä. 3) skavältanä-
 kelsläa. 4) skaklara. 5) lagren. skaklana
 att köra med vält. att valta, välttra en
 Här finns övriga dragvältar åker
 som liknar fig 32. men det dragvältar
 är en tvärslä i övre ändan tvärslä

Bil på skacklarna som man dräglä
 håller framför bröstet när man
 drar vältin. De hade nog
 sittstolar på somliga vätter som
 liknar fig 32. Men de voro
 skacklarna så långa med till
 att man kunde sätta en tvär-
 stä bakom vältklumpen för
 stolbenen att vila på.

Min sagesman tillägger att åder-
 plogar lika fig 33. — eller ogräs-
 järn som de även kallas. Har
 länge använts här.

Stendrög. och Stenbjörn äro stendrög;
 nästan likadana. En Stenbjörn stenbjörn
 består av 2 grova meär. På me- meär
 larna äro tjocka plank. eller meän
 klavor fastsatta med järn- klöva

Bib springar Den hade var-¹⁹ järnsprint
ken fjättrar eller stakar. På fjättrar
Bluvorna voro järn påspikade, sprint
Mullskopa. användes då müllskopa
man flyttade jord från det ena
åkersta till ett annat. — eller åkastä
från den nedre ändan på en
åker, till den övre. Den var
gjord av tyck järnplåt. Den
bakre delen bakre delen som
skulle taga in jorden. hade bre-
da bräddar. Men framdelen var
nästan flat. — eller utan bräddar.
När man körde den, då användes
linor i stället för skacklar, Des-
sa fastsattes med krokar. en bit
med på Skopans sidor. Som var
ungefär 5 eller 6 kvarter bred.

Bil

Men Skopans längd kan jag ej säga. Skopan hade en öppning ovanpå. Den hade även ett handtag bak till. Detta kallades även stjälpträ. När de körde jord. då sades det att dom körda mä jolskopa.

stälpträ
söda ma
jolskopa
åkerbruks-
reskap
reskapslira

Under vintern förvarades åkerbrukssredskapen i reskapslira om allt fick koma där.

II. Höst- och vårplojning.

åker. betyder odlad mark. där man kan så och sätta. En större åker kallas även åkerfält eller åkergård. Stycket mellan 2 färor på en åker (Tegar)

åker
sa
sata
joda
åkerfält
åkerfärd
åkerfärd
tegar
åkerfält

Något fält finns det på sammanlagt. Men icke i den delen av åkeren som är på bondgård.

Landsmålsarkivet Uppsala 3059

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG VSTM. Frgl. 2 7

Bit Ordet fält, betyder även en större oodlad skätt.

Om en åker är uppdelad imellan några personer. då kan nog delarna på namn av ^[jòkrimsa] lätter. En jarkrimsa eller åkerkrimsa. samt även åkerkil åkerzil kan det och kallas, när det är mindre bitar.

Det finns nog åkerfinga land i samma betydelse. om des- potatislän sa äro små. och ligger inom träd- län gårdens område. då kallas de träd- trågar gårdsländ. eller trädgårdslängor trägaslän

Men ligger de uti Täppan eller i Vretten då kallas de åkrar ^{sez} trägaslän - i fall de äro stora. ^{+) sid 23.}

Öpp. Öpp! Kära far. hundana skäller. portarna smäller

trägaslän
trägaslän
täpa = å
dä, som har
stängt åkrig
åkrar
vret

Bit
Gyvänä ä i rovåkeren ä stjäl!

Plöja. Kallas det att köra åkern
med plogar: Att höstplöja.
när man på hösten plöjde äppel
fastlinder ä haverstubb. Om
man ^{inte} kann med att plöja allt på
hösten. då fick det övriga vara
till våren. Vårplöja. Det var
då alltid någon vied. som gick
på föra och trampa med den
så att åkern blev jämn. detta
kallades att. trampa föra.
En fastlind - eller en lind
varare man tagit 3 gräs. plöjdes
med 2 hästar för plogen. Haver-
stubb. som var lös. plöjdes med
1 häst. om de hade ont om hästar,

plöja
för i åker
på ska stå a
för råkar at
den
plöja ep
på ska plöj
ep den den
fastlinda
höstplöja
haverstubb
plöjnya
vårplöja

trampa föra
lind
fastlind
tre gräs
haverstubb

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
VSTM. XXXX
Frgl. 27

Bil

Det var ingen viss tid då höstplöjningen skulle börjas eller avslutas - blott man ställde sig det blev gjort innan hälen kom i marken. Var det smält om tid då hann man inte med all plöjning på hösten - man måste utföra de nödigaste arbetena först! Men vid större gårdar. Där det var bättre tillgång på folk och dragare. Där var det nog bättre ordnat med tiden för vissa arbeten.

gåta m.

ärlän
rövlän
jätbasjände

+) Om sångarna i trädgårdar
voro stora. då kunde de även
kallas ärtlandä, korlandä,
joltärslandä o. s. v.

Bil vid herrgårdarna skulle
 dukar^{na} börja kl 6 på m^{or}-
 nan^ä. och sluta kl 8 på kvällen
 med 2 timmar m^{idda}. Var
 det på kosten. där måste de ju
 göra kortare dagsverken
 Törpar^{er} och bönder tog det
 inte så noga med tiden när
 de körda hemma! Här i
 socknen kallades sådana lantbrukare
 som lydde under något bolag för tör-
 pare. Men de som rådde om sina
 Egendomar kallades bönder eller
 Självägande. Det hände nog att
 somliga jordbrukare plöjde den
 jord först på våren som besådes
 samma vår! Så gick det nog till
 vid mitt föräldraken. och

då k^ärerm^{or}nan^äkvälⁿm^{ida}då k^{as}fr^{ika}då k^ärerdå k^werkatörpar^{er}

[bönder]

göda

törpar^{er}

göda

göda

göda

göda

göda

göda

göda

göda

göda

göda

göda

göda

göda

göda

göda

göda

göda

Bit även på fler ställen. När
 man hade köorning (kölning-
 arbete) åt bolaget. Då blev
 det just ingen tid att köst-
 plöja. Oxar har just inte
 bequats här i socknen. Det
 var sållan man såg en ox,
 Tid vändplöjning brukar
 det vara 2 personer. den ene
 skötte plögen. och den andre
trampa föra. Här karlen sköt-
 te både häst och plog. Plogris-
 ten som satt framst i plögen
 skar av fårorna. Någon rist-
 plog känner vi ej till här.
 Om det var fastbind. då hann
 man inte att plöja mera för
 dagen med 2 hästar än högst

köning
skötarbet

vändplöjning

trampa föra

En rit finns
på Högskolan
hamb. numera
de två del av
vård aktiva
här om F

jörkan
ristplog

hästar

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
 F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
 VSTM. Frgl. 2.7

litet för mycket?
1/2-1 tunnland var
mycket nog.

Bit

1 1/2 tunnland. Men var det

26.
tönlån

haverstubb eller kornstubb. Då

haverstubb
kornstubb

kunde man plöja omkring

2 tunnland. Man fick nog plöja åt

åkerzoning
värana

andra: ty det var många som

vilde ha åkerkärning på vägar-

na. De brukar då ta 3 kr för dag

när de körde enbete. Att man anti-

tade Värmlandningar har jag ej

kört. Om det var tort i åkrar-

tort
härpröjt

brude fört
ta plöja

nu ä de lä
gsm milt ä

plöja
lät pröjt

plögan tar

plöggjerp = plogens djupgående
djup plöja

Uttryck för plogens djupgående:
Plögen tar lagom djupet. Plögen

för betu del i lunde
braken, g. dussens
berg em. Berglund.

27.
lagom juft;
grund
e för. b. för
alor: e för.
y för
föra

Bil tar för grunt: o. s. v.
Att plöja en föra: e föra. är
rättast! ty om det stavas med
ä, då kunde det inte heta föra
på folksmålet! Med föra. föra för, -a
menas den lösturna jordskivan,
Rännan där plojen gått fram. kal-
las plöggängen: eller tom föra. plög för
Förornas bredd: reglerades på så tom för
sätt. att man tillropade hästen
då och då. att gå föra! När ga föra,
kan då gjorde detta. då gick det lätt de va plöjt
att styra plojen. så att risten (åkeren var
plöjd.)
skav av lagom breda förar!

Den nyplöjda åkern kallades [vænplöjning]
vænplöjninga. eller plöjninga. plöjet. plöjninga
Tegläggning sig 35.
Min meddelare fortsätter vidare

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
Landmålsarkivet Uppsala 5 3059
VSTM. Frgl. 27

Bil Det första man gör. när man
 skall vändplöja en åker. är att tēgarna
 mäta upp tēgarna. och plöja tēgfor-
 rorna. En tēg skall vara 8 famn-
 nar bred. och uppmätas med fötter-
 spmätas
 nar eller famnkäpp. Stakas med-
 famsöp
 sättes att sikta efter. Plöjningen bör-
 staker,
 jade sedan med att plöja tēgfororna ^{större}
 påkar
 - eller att slå ryggen? som det kallas. 28 höp
 - då 2 foror fäkas mot varandra. hög ryg
 På vardera sidan om (ryggslaget) höpplägg
 skulle det vara 4 famnar. Man
 fortsatte att plöja kring ryggs-la-
 get - under ständig vändning till
 höger. tills tēgen på båda sidor
 om ryggslaget är uppplöjd. Det
 då är man framme vid fjolårets
 tēgryggar - eller ryggslag. som

Bil

29.

da plöjes mitt itru. — eller
som det kallas att. Stö i ser.

Als usér

(Särslaget) Denna föra som
plöjes djupare. kallas även tom-töm för
föra. Det är alltså en ärlig om-

värking med plöjningen — En tegrygg
kallas det ena året för ett

byggslag. — och det andra året
för ett serslag, o. s. v. Då

höplåga
serlag

man uppmätte tegarna. då upp-
mättes hela åkern på en gång. el-
ler blott en del av densamma!

Den sista foran mellan tegarna
plöjdes 2 gånger — dels därför att

(längs renarna
vonteg; som
plöjes efteråt)

den skulle vara djupare — och
dels därför att man vände less

gryp för

jord it båda hållen, Foran kallades
berslaget, eller också tom föra.

töm föra
(best fr)
serlag

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
Landsmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 27

Bil

Det oplöjda området langs kenanä
 Fig 35 c) kallades vännteger. Alla
 sådana tegar - om de voro vid
 sidorna - eller ändarna av en
 åker. så hade de samma namn.
 Men då man plöjde vändtegar
 så bades det även att man plöj-
 de åter stana. (åkerstana)
 Skillnaden mellan åkeren och ke-
 nen. kallades ett åkersta,
 att köra med vändplojen utan
 att göra någon föra. kallades
 att fära i satta. - eller i tom!
 Uttryck som beteckna plöjning
 av gräsvall: Att plöja e fast-
 lind. att plöja öyr en haver-
stubb. En hornstubb. o s. v.
 Namn på det nyplöjda fäl-

plöja ata,
 stana
 sta, åkersta
 plöja e
 fastlind
 ja ska plöja
 sp dan där
 fastlinda;
 plöja sp en
 haverstubb;
 hornstubb

F. Andersson-Vester, 1931. LUSNARBERG
 Landmålsarkivet Uppsala 3059
 VSTM. Frgl. 27

Bil tet efter vall; Nyplöjninga,
 På denna åker sattes potatis: då
 den sattes i törvsyra. Man vänd-
 plöjde då inte haverstubben först
 - utan gödslade ovanpå stubben
 och plöjde med potatisen med
vännplojen. Potatisen sattes i
 varannan föra!

först havre;
 först året efter
 potatis!
 hävra
 potatis
 törvsyra
 vännplöja

Uttryck för att försen åker i hop
 framför plojen: föra faller igen,
 faller i hop, o. s. v. Att plöja
 i sur kläbbig jord: Dä kläbber
ve - eller fäsmär ve plojen!

dä fäsmär
 ve plöjan
 plögföruna
 snëplöja
 plöja på
 tvära

Att vid trädesbruk plöja tvärt
 över de vanliga plögföruna. Kallas
 att snëplöja. - Eller att plöja på
tvära. Någon s. k. balkplöjning
 känner man ej till här!

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
 F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
 VSTM. Frgl. 27

Bil III. Trädesbruk och gödsling.

Träda: kallas här trässaäker. Men träda
 träde. samt även trässjöla. Det träsaäker
 sades vara bra att köra trässjöla rik- træjöla
 ligt. "ty sola värker jöla" hette na, de träs
 det. Om den del av jorden
 som låg i vall. sades det, att
 åkern ligger igenna. Åkern ä ligger yena
 igenlagd o. s. v. När åkern låg äkan o yän-
 i säd: att den va öppa. (öppen) lägd
 (öppen jord). Att ligga i träde. äkan va öpa
 att ligga i vil! Somliga bruka bete
 nog låta gräset växa på Trädes- kritra
 åkrarna. för att få bete åt kritra
 Den åker som skulle bli träsa- träsaäker
 åker. blev sällan vänderlojd förs-
 än på våren. då man slutat

sänning
sättning

kläda
harva
bultas

bultas sönder
törr a bultas
åkerhärka

sänningstän

Bil

med sänning och sättning.
 När den då legat vändplöjd omkr
 ätte dar, då skulle den sladdas
 och harvas. samt bultas, all
 törr och butar skulle då bultas
 sönder med åkerhärkunnä. Sedan
 härka man i hov både törr. sten,
 och kvicktag, och körde bort - eller kvicktög
 brände upp det på åkern! Småsten [Perika]
 var bra då man lade igen täckdi - småsten
 ken! Under sommarn brukade täkdika
 man snedplöja åkern 4 gånger med snèplöja
 finsplögen, samt harva och ryckta
 den på samma sätt. Men det var
 ingen viss tid. man fick göra det
 när det bäst passade! Den 18-20
 Augusti var rätta sänningstän
 Det var vanligt att man harvade

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
 F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
 VSTM. Frgl. 27

Bit åker när den var plöjd! Man fick då bättre tag på allt ogräs!

När åker låg i träde. då brukade dika man även dika och bryta öppr sten bryt op sten ur åker. om så behövdes, Man brände då sönder större stenar. eller grävde med dem. De sprängdes även sönder med krut! Iu sten lades krut stenvurar. där det passade! Var det någon svacka eller kallkälseg i svaka åker - så att det var illa surt. då tog man upp täckoliken som voro djupa och smala. och fylldes dem till något mer än hälften med småsten eller värki av aspr som var hållbarast. Däruppi lades gränis. och sedan jord! Öppna diken efter åkerstana

granligt

ännu; gränis; et öppr dika

krut
stenvur
svaka
käljalség
séga va lika
sitt jämt;
käljalära
ta op et lek
dika
värka;
aspr; sta,
föyst mot
röta

Äker och sår; där e kallkällorna
ett kallkällseg;

tä sp åter botten

Bil
 vore cirka 5-6 kvarter djupa.
 1 fot breda i botten. och 5 eller 6
 kvarter mellan de övre kantana
Bräddana, eller siuna. vore då
 ungefär lagom slutta. Vore sidor-
 na tvära. då rasa diki snart igen bara
 att dika, att gräva diken. Ta
 upp diken. dik ut vattna. o. s. v.
 Äker e sv. där e kall-
källara. ett kallkällseg i äker,
 ett kallkälldrag o. s. v.,
 Benämning på den som dikar: dikkar.
 Det ansågs som ett tungt arbete att
 dika! Namn på de olika momen-
 ten i dikningsarbetet: att sätta ut
 dikessnöre. ta dä första spataga,
 ös öpp matjola. och att ösa på djupa.
 samt att ta öpp åter botten.

35.
 tvärför
 fot
 kantana
 brädana
 siuna
 bara
 dika
 dika; gräva
 diken, ta-
 sp et dika;
 dik ut vät-
 na;
 dikessnöre
 ta de första
 spataga
 ta sp mat-
 jola

röja i denna betydelse torde vara
mindre eller ofull brukligt

mynna ut i ett dike =
fick ut i et dike
öppna diken

Bäl och att må spara klappa 36. spän
 ta slantana på diket så att det klanta
 stod bättre: Att jamma är kan- klapa-tä
tana på diket: Skära är kanten klantana
 Dikets kant idagytan: dikeskant, dikeskant
 o.s.v. Att ränsa gamla diken: ränsa diken
ränsa diken. ränsa öpp gamla di- ränsa sp
ken. Rodja för dikningen; att hug- diken
ga i kull vidbuskar m.m. huga böt
vi buskar
 Då man plöjde en åker: då plöjdes hug' hän
alltid så nära rena som möjligt, vi buskar
åker gick inte gro igen! rena
gro yän
 Olika namn på olika slags diken:
 Stora diken. små diken. tvärdiken, stora diken
 och tugdiken som mynnar ut i stora små diken
dikena, samt täckdiken. Diken tvärdika
 som ej vara täckta. kallades öppna tugdika
diken! Yidare, så var det gårds- täckdika

dikes fylt = fylt - Någon sådan kanal har
nåddsmåttat till hällu fummis fören side fummis i tröskan. I
täck diken! undel tenare är
m. m. em.

Bil diken som avledde vattnet från gården, samt mossdiken, kanaler, och trummor! m. m. Namn på sten ur diket uppskottade jorden. dikesjöla. stis besjult. Att använda terrör vid dikning, är här en helt ny metod! Den ur diket uppskottade jorden östes åter ned, den jord som blev över, spiddes ut på åkern! med spaden. Detta kallades att jämna är - eller planera! lika - jämna är så så man med flakackan tog bort och dybl, vriskar och chyligt. Det står bakvatten sådes det, när vattnet villegå åt motsatt håll! Här har funnits dikare från andra län. Som

34
utl^sps dika
m^sdika

dikasjöla
l^rer

j^oka - j^oka
kara kring
så da väit
j^emt

de står bak-
v^ätan =
dika va juft
i väit ända
sa väitna, j^ek
at de höla

dika mörkar
dika

Bil kallats diker-Lasse, diker-
Olle o.s.v. Broar över diken
gjordes på flera sätt. Man fyllde
b. er igen diket underst med
lagom grov sten Sedan lades ett
lager småsten ovanpå. Man gjorde
även stenrummor. Man lade
också träklumpar tvärs över diket.
och sedan långa smala klumpar
på tvären över dessa. För att de
skulle ligga stilla. lades en stäng
över brons båda ändar. som fast-
sattes med långa fallthakar
I stället för klumpar kunde man
taga tjocka plank. och spika fast
vid brovasanä.

38
dika-fäsa
dikan-öla
bröar
träbrö
e lita brö

småsten

klövrur }
klövrur }

fät haka

brövasana

jötla, jö
äkan;

Göda: gödsla, gö, gö åkern.
åkern ä fet, åkern ä mager,

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
Landmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 27

ett i
ett
ett

fötaler, föryll
svinjöhl, svindyga

hustöhl
dyngstak

förläta
(mindre brukt)

strö inder
karna

Bit utomaga. Dä a gött hännä!

Olika slag av naturlig gödsel:

fädynga, ködynga. lagärdsgödsel,
 Stalldynga. hästgödsel, färdynga,
 färgödsel. Svindynga. husgödsel.
 Gödselhög. gödselstak. dyngestack.
 dyngestög. Platsen där gödseln lig-
 ger: gösselstän, dyngestackrumenä,
 dyngegroppa, pissgroppa, pissbrönn,
 dyngewatten, gödselwatten, dyngepöhl,
 dyngesump, dyngelort, dyngeläma,
 koläma, ködyngeturka.

39,
iutmägra

ködynga
lagasjöhl
ställdynga
hästjöhl
(mindre brukt.!)

jösolstä
dyngestack-
rumenä
gropp, La
pissbrön
jösalvatan

köfetriuka
ködyngariuka

Olika värde i olika slags gödsel:
 Man använde nog olika slags gödsel
 för olika växtarter, t.ex. färgödsel till
 källsängar, och andra trädgårdsaker.
 Till gödselämne - eller ströer under
 krita. Tog man hem gränris

käsägar
hästjöhl
köföhl
gränris

Bil och härtidj från Skogen. jämte 40.
Det som blev vid gården - säson gam- säzhälm
mal sänghälm, hövrak, m. m. vrak

Ris och annan bräte brändes på åkrar- bröta
na. och askan ströddes omkring.

Man använde nog kalk vid jord- kalk
bruket för minst 40 år sedan!

Godselkörning: Att köra godsel. te för dynga;
att köra dynga. att kör ut dynga. för ut dynga
o. s. v. Redskap vid godselkörning:

Dyngegrep. 3-klogrep. och 4-klogrep. dyngagrep
samt härkor och skövel, å spådar. tre klogrep

Namn på godselkärror och godsel- skorra
slådar: dyngeskär. (Stjälpreket) dyngesjara

Dyngelärn (godselstären) godsel- slätpreä
slåde, godselkärrna. kläa

Det hände nog att även kvinnor gumpjära=
voro med och lassa dynga. slätpkärra;
dyng värg
lassa dynga

F. Andersson-Vester, 1931. LJUSTNARSBERG
Landsmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 27

Bit Om trädesåkern låg långt från
 gården. och det var dålig kärrväg järväg
 dit. då brukade dom på vår vintern våra
 kora dit dynga på släde. och läg-
 ga i en hög på åkern, och täcka
 med gränris. Var åkern stor. då
 lades gödseln på ställen.

På vintern när det var skara skara
 (snön höll att gå på) då spridde
 man gödselvattnen där åkern var
 som magrast, - d. v. s. magra lindar.
 Man hade även en kärra för detta
 ändamål med silar i botten. Men
 dessa kunde ej användas förrän snön
 gått bort! Att sprida göd-
 selar på trädesåkern kallades att
 bre i kring dynga. Äsa i kring dynga.
 att sprita dynga o. s. v., då

dom a inta
 a bre dynga

bre i kring
 dynga i
 bre dynga

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
 Landmålsarkivet Uppsala 3059
 VSTM. Frgl. 27

Bil användes endast grep! Man
 bulltade sänder dynga ko kunä
ma hark bänk kanä. (att bullta
 dynga) När gödseln var utbredd
 och bulltad. då skulle det sä. och
 sedan myllades både sänder och
 gödseln med med flinplojen. Man
 lirk då inte plöja djupt - utan bara
 så pass att rågen och gödseln kom
 under jorden. ty åkern fick sedan
 inte harras! Den skulle barä
jänkas kring kantana. och på mit-
 ten. med harkorna. så att den
 blev snygg. Sedan tog man myllplo-
 gen och körde öpp vattför runä. När
 detta var gjort. då skulle åkern
 strättas, så att harr blev jämn,
 och så var den färdig!

dynga kök kunä
 hark bänk ka
 bullta
 dynga

barä
 jänka =
 hära jära
 fin =
 jämna-ä
 kantana
 göra sp
 vät för
 vält
 vältan

F. Andersson-Vester. 1931. Ljusnarsberg
 Landsmäsaarkivet Uppsala 3059
 VSTM. Frgl. 27

så kallat det: är på oböjligt vis

Bil utsäa. utsäshavva. utsäs-
rög. utsäskorn. Kostare uttryck:
Päs rög. säshavva. o. s. v.
Namn för höstsädden: höstsäa.
grönrögen. rögakern.

Om man hade mössskift. (moss-
åker.) då fick man passa på och
plöja och karva där. när tjälen hade
gått ur. lagom plögdjupt. annars
gick det ej att köra. Harvar av
olika typer användes. om man
så hade, - men före i tids fanns
det endast rätpinsharvar.
Att karva längs med plojfo-
rorna: kallades att karva ändatters
ändatters fororna: Att karva
tvärs över fororna: att karva
på tvära. - eller sneharva

44.
utsäshavva
utsäsrög;
säs rög,
säs havva
hösten
höst sä
grön rög (som
kommer lyppt på
hösten)
rög åker
möss skift
möss åker
möss åker-
skift
plögdjupt
for i tien
rät pin harv,
rät pin harv
(rhindri brudd)
harva änd-
åtas
harva på
tvära
sne harva

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
VSTM. Frgl. 27

Bil — i fall att de körde på sne-
vis över fororna. Det köra med
hannen från den ena ändan av
åkeren, och tillbaka; att köra e
vända. Efter harnningen
brukade man bulka sönder
Törn, Kocklar, ä jorlbuter, att
bulka. Detta arbete brukade även
utföras av barn och halvvuxna!

45.
jora pa
snévis

jora e
vända

bulka sönder
kocklar;
jorlbuter

bulka

åker a
härva a
bulka i;
åker a r;
åker ta så

Uttryck för att åkeren är väl
harnad och beredd för sådd:
åkeren ä härva ä bulka, åkeren
ä i åning ta så! o.s.v.

När skulle man så? Enligt
gamla allnacka, voro 28. ä
29. april — Thure. ä Tycho. de
första sådagarna. Var det tidig
var, fick man börja såningen

ålnäka

tura
tycho
sådagarna

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
VSTM. Frgl. 27

Bil

den tiden. och då kunde nog bjärklövet vara stort som höttörur.
Man ville nog ha säd i jota
så fort dä jick ann-löv och an-
dra märken brydde man sig in-
te mycket om! Men de brukta
dock säga att när säsalla. (den där
gröna ärkan) kom fram. dä va da da va da
ti tä börj på sä! När man
började sänningen av en åker. dä
skulle någon vara med den som
sädde. och dra öpp säförurnä. och
bära fram säd åt hörsom. Säfo-
urna drogs upp med en härka.
- och ried pass 4-5 alnar mellan an.
fororna. När man sädde. dä jick
man mitt i mellan säfororna
och kastade ut en näve säd

46.
när bjärk-
löva a
stöt som
röt örur
hä säa yjota
säsalla;
den där
gröna äla
da va da
ti ta börj
på sä;
da va da ti
ta börja ma
sänna
dra op sä-
förurna
härka
an, -a
säde
näve

Bil för varje steg han tog.

Läden såddes när det var ljänligt väder, utan något vidare märke.

Läden bars, eller kördes till åkern och ställdes på keven. Den som såkän

sådde fick väl heta säkärn (säkerben). Samliga kvinnfolk bruk^{pl.} kvinnfolk

ka även säi annars var det vanligt att husbon bruka göra det! hustöran

Samliga bruka även säi med båda händerna. De hade då en av- säjapa

lång skäppa - eller sävanna fram på sävanna

sig. frambrädden var böjd. så att ^(den kunde man ej ha då man brädde, med båda händerna!) den passade. Dess enda ände var fäst ett brett band, och i andre frambräd

ändan en järnkrok. Bandet lades över halsen! De som sådde

med blott den enda handen. de

hans folk full va säker den där? Adid näst an endart
en tillfällig betänning och ryms inte ha varit så mycket brukat.

vid väpstockning.
Kunsthäpman, näver häpman (av byttiknäver) användes
pränt löpare (= smitbänk)

Ril hade en skäppa med grepe. Som de bar på vänstra armen. Somliga säskäppor voro av furusticker. Stickskäppor, somliga av Näver. Näverskäppor, och även kunthsäppor. därför att de voro gjorda av kuntnäver, Säskäppa och ^{en} Säfjårdinga s.v. Säskäppan bestod av bottnen, sidorna, bräddarna, och grepen. Den som sådse kunde även hämta säden själv. samt flytta säckarna närmare sig! Frön. t. ex. rotkärsfrö å vitkärsfrö. brukar man sätta i plantlaver. Men för det mesta så köpte man plantor av trädgårdsmästarn. Plantorna köptes tjögvis för 3 skilling tjög. Den tørtä (tolfte) juni då skulle

48.
häpa
grepa; en
vandra
än;
näver

böten
siuna
brädana
grepana
frö
rotkärsfrö
vitkärsfrö
rotkär
vitkär
trögasmäs-
ton
jögvis
jögge

3059
Landsmålsarkivet Uppsala
F. Andersson-Vester. 1931. LJUSNARSBERG
VSTM. Frgl. 27

Bäl man så eller sätta Korvuna. Sagen kallades även Korv-teskil.

49.
töfa jünn
rövruna
sämafin

Säningsmaskiner har nog funnits här omkr 40 år. Uttryck om att man

sätt två gånger på samma ställe, att så dubbat så dubbelt. När man sådde värsäd

(Korn) på bara fläckar i rögåkrana rögåkrana

Da sådes det att man skulle "så i.

ätter svallbränna."

svälbräna
(där vägen för-
störts av is), där
måste man:
så r än så

Den sådda säden myllades mer med pinnplogen, om åkern var godslad.

Jannat fall begagnades e kätpinn-
harr. Ty det fanns endast sådana!

I min ungdom hade vi ingen annan riskap åkerredskap än en henngjord Vändplog (träplog) samt e fyra-ryggig kät-
pinnharr, en pinnplog, och en Myll-
plog. Detta var allt! Den övriga

F. Andersson-Vester. 1931. LUSNARSBERG
VSTM. Frgl. 27
Landsmålsarkivet Uppsala 3059

Bil åkerredskapen jag här skrivit om.
 har min 65-årige meddelare talat om.
 Han är född här i socknen! och har
 arbetat i jordbruket här, i nästan all
 sin tid! Gräsfrö kunde säas utan gräsfrö
 att det behövde myllas ned! Man
 brukade så det på snön om våren
 - och även sedan regnen blivit bar!
 Allttryck för att sadden är avslutad:
 - Ti ha sluta mä sänninga! Ti
har sätt färdit. Ti ha sluta
mä på sänning a sättning! Ti
ha fått ner i jola? o. s. v.

var?
 vi ha sät
 färdit;
 vi ha sluta
 ma sänninga
 vi ha sluta
 ma på sänning
 a sättning

Den 25 Maj "Urbanus" va sista sä-
 dan. då skull värbrukä vära
 unnastöka. Och den dagen dom slu-
 ta sänningen. då skulle dom äta
 äpple säkaka. alla i huset skulle

urbanus
 vi har fät
 ifrån os äker
 sänninga
 då skull dom
 ät sp säkaka

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
 Landsmålsarkivet Uppsala 3059
 VSTM, Frol 27

Säkaka: ord full bakades en
 sättning bakas vilken gnyts,
 och så nytt efter sänning i äppel-
 gevenn färdt innan en god skörd.

Bit

då ha en bit med utav den!
 Med dagordningen under Sänings tiden
 var det ju inte så punktligt. Man
 ordnade med åkerkörningen alltefter
 som hästarna kunde hålla ut, Man
 brukade hålla ett par timmar midda
 o. s. v. När säden var nedmyllad
 då skulle åkern vältas. Någon brodel-
 vältning känner jag ej till! När här-
 gen var för tjock då lät man fåren
 äta av den, Kanten på vattförurna
 kländes ned då åkern vältades!
 Vattföror uppstogs ej. där man sätt
 värsäd. Sädel av örter: örter
 såddes på mager åker. och harvades ned.
 Man brukade lägga på ris. eller sätta
 med spön på åkrarna. eller sängarna.
 Till årtland tog man ett stycke

mida, -
 närhärva
 jär vuren
 a härva ne,
 gå
 vät förurna
 äter
 ris
 spön
 spöa ätra
 sängarna

F. Andersson-Vester. 1931. LUSNARSBERG
 Landmålsarkivet Uppsala 3059
 VSTM. Frgl. 27

spretstafur

52.
af län
haverstubb

Bil
av en mager haverstubb.
Bönor. sattes på så sätt att man
först gjorde hål med en pinne eller
med fingrarna. Sångarna skulle
godslas! (+) Då man sådde vassad
då körde man ej upp vattenforor
på åkrarna — så vida man ej tänk-
te att lägga igen" åkern. och ta-
ga höskördar — men då tog man
upp vattforor.

bönur

läga igen
(= så gräsfrö)

Linfrö sattes på mager jord;
Ett stycke av en haverstubb plöj-
des med vändplojen. Sedan åkern
sladdats och harvats. sattes fröet.
Som skulle sås ungefär lika tjockt
som kåg! åkern skulle ej harvas
eller myllas efter bärningen. utan
endast vättas! Linet sattes

Linfrö

F. Andersson-Vester. 1931. Uppsala 3059
Landmålsarkivet
VSTM. Frgl. 27

Linfrö såddes på haverstubb,
aktvig på haverstubb

Bil sent - ungefär samtidigt med
kovorna. När lin skulle bredas ut
till kötning, då bredades det i turna ra-
der på en lind. Detta kallades att
bre linä ratars (radtals)

53.

rätning
bre linä
ratars

När man satte potatis då brukade man
sätta böror här och där i fororna, och
även kring kantarna på åkern.

Hur kovorna sattes: Kovor
skulle sättas i lös och fet jord.
Man plöjde med vändplojen på
så sätt, att man slog två foror
emot varandra, så att det blev en
cirka fots bred jordrygg. I mitten
av denna rygg uppdrogs en mindre
fora - vare fröet såddes. Foran
karades sedan igen med harkbän-
karna. När plantorna sedan

rövuna
rövur
rövpanta

en kara yän
föra ma
härk bänk

plantuna

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
F. Andersson-Vester, 1931. LJUSNARSBERG
VSTM. Frgl. 27

Bil

Kammit uppr. då galbrades de ur.
Så att det blev lagom tätt! Långarna
i mellan tyggarna myllades. som när
man myllar ett potatiland, åkeren
kallades rovland. eller rovåker,

rovåker
rovlan

Rovor således nog även på slätt land!

Trädgårdstapporna: dessa sköttes
för det mesta av kvinnfolk. De
köksväxter som odlades, voro bl.a.
dill. spinnat, rödlok, gräslök. Vit-
kål. kålrötter, ärtor, bönor. Gräs-
löken fick ej fattas. det var gott på
löksmorgas. Och löksupp i trät
järbära va också bra! Desutom
fanns ju bärbuskar. och något
äppelträd. samt humlegårdar, så
att de fick hummeltupper på
spisölä. "Ni står söm en stora

kvinnfolk
köksväxter
vit-dill, spinnat
gräs-gräslök
löksmorgas;
löksupp
trät järbära
bärbuskar
äppelträd
humlegård
hummel

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSNARSBERG
Landmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 27

kvinnas kök
humlegård
spisölä

Bil hummelgärl "bruka dom säga".
 När land och sängar i täppan på
 vären skulle spadas upp. "Späas öppi":
 då bruka nog Karlarna vara med
 ibland och hjälpa till. Gødslen
 skulle också spadas ned. De verktyg
 som användes vid arbetet i täppan
 voro spadar, grep, grövre och finare
 harkor, samt streck för uppdrag-
 ning av linjer, där man skulle så
 eller bätta. Landen eller sängarna
 plattades. För plantorna sattes grän-
 kvister till skydd mot solen, på
 ärtsängarna sattes gränspjöv. (ärt-
 spjöv) Kålplantor drog man upp ur
 plantlaven med finger, och lade dom
 iblöt vätmosa. (vitmossa) När
 man satte dom, då gjordes hål med

späas öp

kärana

späas ner

späa, grep,

grövrar (grövrar)

a finare

harkor

streck pl.

lända

sängarna

pkrata till

gränkvist

gränspjöv

pkänt läva

finger

vätmosa;

vitmosa

nu står i en stuga hummelgärl (nu står i en stuga hummelgärl)

nyppe
rötspira

Bil fjärrer i jorden. och sedan
man först nypit av den nedre
delen av rötspiran. och därefter
sätterna i kogödselvattnen - sattes de
ned i jorden. Till trädgårdsgöd-
sel tog man lagårdsgödsel. som var
kraftigare än stallgödsel.

Hur man sätte potatis: Att sätta
jorbär tilljick på flera vis. När man
gjorde ett nytt potatisland. då haverstubb potatisland
tog man haverstubb Det skulle
då plöjas och rycktas duktigt. så att
det blev så fritt från kvicktag som kvicktag
möjligt. Sedan skulle det gödhas duk-
tigt med lagårdsgödsel. Potatisen
myllades ned med flinplögen. Det
sattes i varan föra. Potatisen kal-
lades förföra ä sättföra. Det töm föra

Bit ² första året då jolkärslandä var
 magast. då brukade dom "härka dynga i
 föra." - när dom först satt ned po-
 tatisen i foran. då härka dom ned
 gödsel ovanpå den. Sedan mylla
 dom igen föran. De brukade
 sällan även sätta potatis i törvsyra. som
 jag förut nämnt. och de brukade
 även då härka dynga i sättföra.
 I slutet av april. då skulle sättjölbä
 ras bäras in ur källern så att dom
 fick växa ut" Om det ej fanns
 någon annan plats. så bar de in dom
 i stugan. Där skulle de skäras. De
 skars sönder i små bitar. de bitar som
 inte hade ögur. kallades "småbitar" och ögur
 kokades till mättiderna. När jölbara
 eras lagom utväxta. då skulle de sät-
 sätas

57.
sätt föra

jök baslände

härka dynga
i föra

törvsyra

härka dynga
i sätt föra

sättjölbar

gälen

gro u.
växa ut

föra

bitar

snäk bitar

sätas

Bit

tas. Någon viss tid var det ej!

Det berodde på om det var sen. eller li- [brä potatis]
 dig vär! De brade även S. K. bräd- = tidi potatis
 potatis. Som blev tidigare växta, Dessa amerikänar;
 kallades amerikaner, Sex- veckurs-jol- säksvikus-
bär. och? Ors-mäss-jolbär! jötbar

Hur man höll efter ogräset: När jöt baskän
 jölbärskärn började komma upp i jöt baskän
 jölbryna. då sladdades åkern. så
 att ogräspiantorna blev förstörda.
 När sedan all käl kommit upp ja, då fik en
 en bit. då plöjdes gärnanä öpp ma ält plöj sp
 myllplojen. att "mylla jölbär s gözane ma
 landä." Sedan gick man baketter mylla jöt-
 och karade ned jorden av kälarna basfände
 och rätade upp dem. - Samt plöcka- kälarna
 de bort ogräset. Om en tid
 skulle åter landet myllas och

F. Andersson-Vester. 1931. Ljusnarsberg
 Landsmålsarkivet Uppsala 3059

VS TM.
 Frgl. 27

gog = kämpfira

Bil rensas för hand. Efter mid-⁵⁹ sommar skulle landet myllas och ren-
sas för sista gången. Det hände nog att rensa åker
man rensade åkern före myllningen, myllniza
De som inte hade häst. de brukade
harka potatislandet - i stället för att
sladda det. Rovorna skulle även gäbra
gäbras och rensas. Samt köksväxterna.

Potatishackorna bestod av både
2-klohackor. och 3-klohackor. ^{potatishackor}
^{jökbasackor}

I den lind eller rågäker där råg-
repan gerna ville hållas och knärra ^{rågräpa}
- där skulle det bli bra skörd-
sades det. ^{knärra}

Brucks förpare kallades Arrenda-
torer. ^{brukstörpare}

Bil Tillägg till svar
på frågelistan 27. åkerns beredning,
av F. Andersson-Vester.

(1.)

60

Det är nog sant att vi i min
ungdom ej hade mera åkerredskap
än jag uppgivit. Jag var endast
omkr 22 år då vi slutade med
jordbruket. och jag tror ej att det
då fanns någon redskap av nya-
re slag. - Möjligen vid någon herr-
gård. Min sagesman K. Blom-
stedt säger att det i hans föräldrars
var ungefär likadant. Men det
börja då snart komma åkerred-
skap från fabriksorna hit till sock-
nen. Och det är de som han talar
om. Och han har på min fråga
även något så när uppgivit den

från koppar
beredning 3

Landsmålsarkivet Uppsala 3125
F. Andersson-Vester. LJUSNARSBERG
VSTM.
Frgl. 27

Bil tid så de olika realskolorna
kom i bruk här. - och som jag
förut uppgivit. Enligt frågelistan
skulle man också tala om det.

förurna
skåtmur
skåtmuna

Förurna och skålmuna äro rätt
dialektord! Vad gruvsmedskapen be-
träffar. så kom jag att yttra mig på det
sättet. därför att både slaggor, fylt-
hamrar, och lustor. kunde vara häm-
lade från någon gruva eller hytta. Ty
de liknade dessa verktyg. Avring
är rätt stavat på folkmålet!

enig
ie r enig

För i tiden då det inte fanns passande
havar. då myllades rågen och gödseln
samtidigt ned med med fimplogen
då man sådde på trädesåker. Vänd-
plojen ville de då ej använda. Den
användes då man sådde råg efter

för
a
-
or
-
ona

för
-
um
-
muna

v. södra delen av sm.

Landsmålsarkivet Uppsala 3125
F. Andersson-Vester. LJUSNARBERG
VSTM.
Frgl. 27

en ssmasfläa, de va en ssm
en föda ma i klögarna, m.ä. n
föda ma
högredet användes att höra

(H)
jää, da vä
nok så, ät en
fek lör ta hä
lu pa, skakke

hade ku par skacklar för jord-
bruket. det ena paret användes vid
harrning och vändplöjning. och
det andra. då man skulle kora
med pimplogen. och myllplogen!
Skak. användes då man skulle
kora stora lass hö. eller halv. det
kallades därför både halmskak och
höskak. Rede. eller kärrede.
kallades på folkmålet ett stjälpreä. el-
ler ett längreä o. s. v. samt även
~~overredet på en vändplog. att~~
vända åkerjorden. kallas att vänd-
plöja. Den åkerredskap som jag
nu talat om. hör till det gamla
slaget. som jag använde i min ungdom.
De skacklar som användes vid
harrning. hade man även för sommarsädan, ssmasfläa

skak
höskak
red
stjälpreä
lögrea

Landsmålsarkivet Uppsala 3105
F. Andersson-Vester. LJUSNARSBERG
VSTM.
Frgl. 27

bindtröjan vä en bindtröja

Fig 1. hålmshak. (a a siträna.
(b b millastjänö. (c baksläa.
(d bakria. (e bindtrössin.
(f bindstänga. (g framsläa. (h
framria. (i mäla. j) mäla.
k) mäla. l) mäla. m) mäla. n) mäla.
mäla.

5.
(7.)
si trä
milakläana
bakläa
bakria
bindtrös
bindstög

64

Fig 2. Myllplog. Namn
på dess delar. a) plogbilin. b)
bakstycki. c) handtagä. d) plog-
äsin. e) mittaäsin. f) dragjärna.

dragjärna

Fig 3. gölbärshacka. som består
av skäftä. och klona. Fig 4.
åkerhärka. som består av
skäftä. bänken. och pinmarjä.

klona

bänk
pinan

Fig 5. pinplog med skacklar.
Namn på dess delar: wa) skacklanä.
c.) skackelhänken. d) skackelsläa.
e) dragjärnä. f) plogäsin.

Landsmärke Uppsala 3125
F. Andersson-Vester. LJUSNARSBERG
VSTM.
Frgl. 27

g) millaåsin. h) plogfjara. i) plog-⁽²⁾
bilarna och plogbena. j) plogryggen.
k) handtagä. +) Fig 6. Syngegrepp. består
av skäftä. handtagä. och klona. samt
den lilla järningen kring skäftet.

6.
fjär:
fjara
järning

Fig 7. åkerhovar med skacklar.
Namn på dess delar:

a) skacklarna. b) skackelstän,
c) skackelhänken. d) den lösa
harvbroken och märkan i harven.

Fig 8. utvisar hur skacklarna
sättes fast vid vändploget.

fråhåka

Fig 9. flåhåka. Fig 10. Sörn-
met-skakler. med en avläng
skackelvidja eller skackelhänke
som passade att användas för

* Fig. 5. l) vännjärna.

både vändplojen. åkerharven.
sommarslädan. och vedskögen.

När man skulle använda
halmkakket, så sattes detta fast
vid ett slädtak. Så att detta
blev cirka dubbelt så stort!

Nå tåk =
bräna på
släden

Som synes av ritningen
så var det ett fältar när jag
uppgav att åkerharven var
4-ryggig! På ritningen ser
nyllplojen något större ut. än
finnplojen. - men var dock
nästan mindre än denne!

Landmålsarkivet Uppsala 3125
F. Andersson-Vester. LJUSNARSBERG
VSTM.
Frgl. 27

Fig 5.

Fig 6.

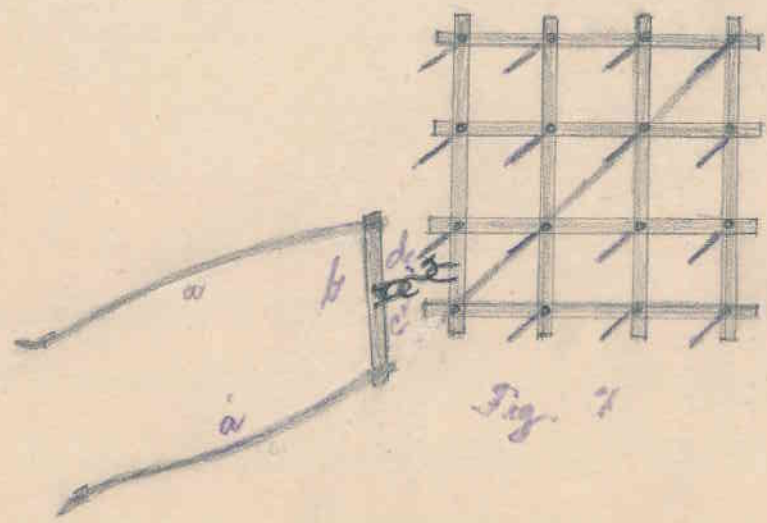

Fig 7.

Fig 9.

Fig 10

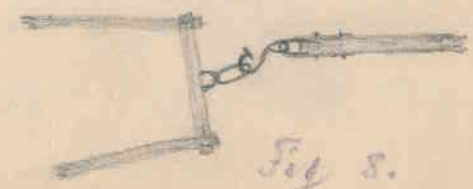

Fig 8.

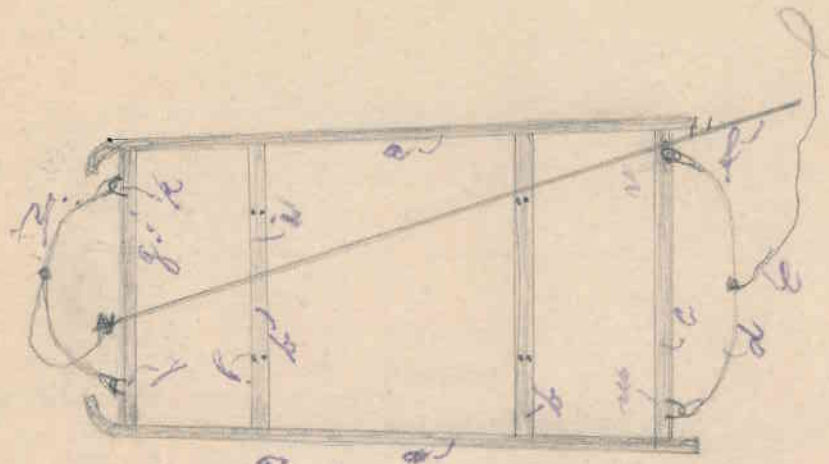

Fig 1.

Fig 3.

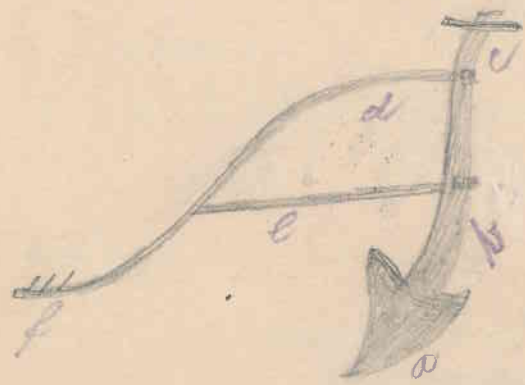

Fig 2.

Fig 4.